

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ELHÚNYT TAGJAI FÖLÖTT TARTOTT
EMLÉKBESZÉDEK.

SZERKESZTI A FŐTITKÁR.

XXI. KÖTET. — 22. SZÁM.

NAGY FERENC R. TAG
EMLÉKEZETE.

ÍRTA
KUNCZ ÖDÖN

L. TAG.

(FELOLVASTA A M. T. AKADÉMIÁNAK 1933. ÉVI NOVEMBER HÓ 27-ÉN
TARTOTT ÖSSZES ÜLÉSÉN.)

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1934.

Versegi Nagy Ferenc r. tag emlékezete.

Felolvasta 1933. november 27-én Kuncz Ödön l. tag.

1928 szeptember havában, az őszi hervadás gondolatától megremegő röjtöki fák árnyékában helyezték 76 éves korában örök nyugalomra a pihenést és nyugalmat nem ismerő versegi *Nagy Ferencet*, Akadémiánk rendes tagját. Öt év telt el azóta! Mégis úgy érzem, hogy az Ő derűs szelleme, jóságos tekintete, fiatalos tudományszeretete épp oly elevenen és irányító erővel él közöttünk ma is, mint akkor, amikor velünk volt. És amikor *Nagy Ferenc*ről megemlékezem, nem is a *multat* idézem, hanem azokat az örökké élő és ható, a magyar jogtudomány fejlődését immanensen determináló erőket analizálom, amelyek ebből a kivételes emberből áradtak ki és maradnak meg mindaddig, amíg magyar jogtudomány lesz.

Ebben az analízisben csak egy törekvés vezet. Annak kutatása, hogy miben rejlett *Nagy Ferenc* egyéniségének szuggesztív ereje, milyen utakon és minő eszközökkel ért fel Ő arra a magaslatra, ahonnan a magyar jogászságot *méltán* és *méltón* vezette.

I.

1. Az 1852. március hó 15-én, Verőcén született *Nagy Ferenc* pályafutása a zavartalan és egyenletes felfelé ívelés egyik legharmónikusabb példánya. Mert habár korán árvaságra jutott, — atyai nagybátyja *Nagy Antal* budapesti gimnáziumi tanár és a Szerémségben lakó anyai nagybátyjai: *Frisch Pál* és *Frisch András* kanonokok szerető gondossággal vették körül és különös súlyt helyeztek alapos kiképzetésére. Kivételes tehetsége, amelyhez önállósága és odaadó kötelességtudása járultak, megnyilatkozott már a budai gimnáziumban és méginkább a budapesti Tudomány-Egyetem jogi karán, ahol tanulmányait kitűnő ered-

ménnyel elvégezve, 1876-ban állami ösztöndíjjal két és fél éves külföldi tanulmányútra ment. 1877-ben, 25 éves korában, a kereskedelmi- és váltójog magántanára, 1879-ben a nagyváradi jogakadémián, 1881-ben a kolozsvári és 1890-ben a budapesti Tudomány-Egyetemen a kereskedelmi- és váltójog ny. r. tanára lett. 29 éves korában Kolozsváron *Plósz Sándor*, 38 éves korában pedig Budapesten *Apáthy István* örökébe lép. Ezzel be is fejezte *külső karrierjét*. Mert kereskedelemügyi miniszteri két éves államtitkársága, amelyet *Hegedüs Sándor* meghívására fogadott el, az ő 51 éves tanári működésének csupán rövid megszakítását és bizonyos fokú gyakorlati irányú epizódját jelentette. Ő az államtitkári székben is — *magister* maradt.

Tudós egyéniségének kibontakozását döntő módon determinálták *külföldi tanulmányútja* és a *kolozsvári környezet*.

2. Az első ösztönzést és irányítást a német jogtudóktól nyerte. *Ihering, Mommsen, Goldschmidt, Grünhut* és *Unger* — a civilizáltika és jogtörténelem akkori világhírű korifeusai — voltak a fiatal *Nagy Ferencnek* külföldi mesterei. A Magyar Jogászegylet 1909. december hó 12-i közgyűlésén tartott vallomásszerű elnöki székfoglalójában hangsúlyozza is, hogy »a német tudomány emlőin nevelkedt«. Ez a német befolyás azonban nála, a *magyar* jogtudomány leendő apostolánál, nem jelentette a — behódolást is. Sőt megérlelte benne élete legfőbb célját: *kiemelni a magyar kereskedelmi jogtudományt az egyoldalú utánzás köréből; tehát megteremteni az önálló magyar nemzeti kereskedelmi jogtudományt*. És érdekesen válogatta meg e célhoz az eszközöket. Ő, a leginternacionálisabb jogtudomány-ág művelője, az önálló magyar kereskedelmi jogtudomány megteremtéséhez nem juthatott el az elzárkózás politikájával, a külföldi érintkezés kikapcsolásával. És így az egyoldalú német utánzásnak azt a homeopata ellenszerét választotta, hogy kiterjesztette tanulmányait a francia, olasz, angol és északamerikai jog- és jogtudomány alkotásaira is, megteremtve ezzel nálunk a jogösszehasonlító módszert. Tehát azt a nyomást, amellyel a hatalmasan kifejlesztett német jogtudomány a fejlődés kezdetleges szakán álló ma-

gyar kereskedelmi jogtudományt fenyegette, — a többi kultúrnép jogtudományával kívánta *ellensúlyozni* és ezzel — amint mondja — a magyar jogtudományt képessé tenni arra, hogy *föléje emelkedjék az idegen behatásoknak és így önállóbb, függetlenebb legyen.*

És hogy Nagy Ferenc minden alkotása, nemcsak nyelvezetében, hanem *gondolkodásmódjában és karakterében is*, a nemzeti jogtudományt képviseli, azt első sorban annak a céltudatos eljárásnak köszönhetjük, amellyel az egyoldalú osztrák-német befolyást — tisztelettel és elismeréssel átvéve annak minden értékes kincsét — főleg a latin és angolszász kultúra alapos megismerésével ellensúlyozni tudta.

3. A másik nagy tényező, amely Nagy Ferenc tudós egyéniségét kialakította — a *kolozsvári környezet*. Kolozsvár! Magyar Cambridge. Amelynek minden köve, még a sírkövei is (!), évszázados magyar kultúráról regélnek!

Nem véletlen, nem a sors szeszélye az, hogy a XVIII. század végén és a XIX. század elején Bécsben bontakoznak ki a zene legnagyobb mesterei: *Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert!* Épp így nem véletlen az sem, hogy a magyar kultúrának amnyi szép megnyilatkozása a »kincses« Kolozsvárban talált talajra. Az a kristálytiszta levegő, azok a szeszélyesen emelkedő, büszke tölgy- és bükk-fákkal fedett dombok és hegyek, az a megnyugtató és halkán előkelő csend, az a történelmet regélő patinás környezet, amelyek Erdélynek ezt a drága gyöngyét körülveszik, — kicsalják minden lélekből a legrejtettebb »kincseket« is. Hát még a hivatottak, az alkotásra születettek lelkéből! *Plósz Sándor, Concha Győző, Grosschmid Benő és Nagy Ferenc*, — a magyar modern jogtudomány »big four«-ja —, a kolozsvári nyugodt környezetben vetették meg tudományos módszereiknek alapjait. Itt készült el Nagy Ferenc három legnagyobb alkotása közül kettő: kereskedelmi jogi kézikönyvének első kiadása 1884-ben és a három kötetre tervezett »Polgári Törvénykezés Rendje« című munkájának 430 oldalas első kötete 1889-ben; valamint itt állította össze 1897-ben megjelent váltójogának alapvázát. Itt merül el Nagy Ferenc a tudományos búvárkodás felemelő szellem-

hangulatába és itt találja meg azt, amit a fővárosi professzor leginkább nélkülöz: az állandó érintkezést, termékenyítő, nyugodt eszmecserét a — kollégákkal. Már pedig *Nagy Ferenc* pályafutásának egyik legszerencsésebb koincidienciája épen az volt, hogy az egyetemi katedra első állomásán olyan férfiak társaságába került, akik a magyar jogtudomány és a professzori hivatás örök büszkeségei maradnak. *Grosschmid Benőben* megtalálta a Werbőczy István és Frank Ignác nyomdokain gigantikus méretekben kibontakozó, a nemzeti magyar magánjogot továbbépítő analytikus éles elmét, *Concha Győzőben* a fenséges eszmék birodalmában bolyongó tudós arisztokratát, *Farkas Lajosban* a római jog fanatikus rajongóját, *Kolosváry Sándorban* és *Óváry Kelemenben* a magyar jogtörténelem élő kútfőit és — last not least — *Haller Károlyban* a ragyogó humorú, derültlelkű életművészt és életjogászt. *Haller Károly!* Meg kell állani emléke előtt annak, aki *Nagy Ferenc* csodálatos egyéni sikerének titkait kutatja. Én *Nagy Ferencnek* — sajnos — nem voltam szorosán vett »hallgatója«. De ott ültem az osztrák jogot előadó *Haller Károly* minden előadásán és éreztem azt, amit *Nagy Ferenc* tanítványai érezhettek: a felüdülést, a szórakozást és nem az elvont és száraz fejtegetésekből kiáradó unalmat és megrémülést. Hogy *Nagy Ferenc* plein airje, közvetlen előadásmódja a hilibi Hallerek talentumának generációkon keresztül kitermelt erdélyi kristálytiszta és üdítő forrásából is sokat merített, — szent meggyőződése.

4. *Nagy Ferenc* a kolozsvári ideális környezetből teljesen »készén« került 1890-ben, 38 éves korában, a budapesti Pázmány Péter Tudomány Egyetem jog- és államtudományi karára. Ott találta nagy elődjét: *Plósz Sándort* és vele jöttek kiváló kolozsvári kollégái: *Grosschmid Benő* és *Concha Győző*. A nagy négyes tehát ismét együtt dolgozhatott; megerősödve a kiváló pesti kollégák, — közöttük elsősorban *Wlassics Gyula*, *Kerkápoly Károly*, *Kautz Gyula*, *Hajnik Imre*, *Pulszky Ágost* és *Szászy-Schwarcz Gusztáv* — befolyásával és kölcsönhatásával.

Nagy Ferenc Budapesten futja meg akadémiai karrier-

jét. A Magyar Tudományos Akadémia mindjárt felkerülésekor, 1890-ben, levelező tagjává választja. Székfoglaló értekezésének tárgya a »tengeri magánjog« volt, amelyről később két ízben is alapos törvénytervezetet dolgozott ki. 1903. május 8-án az Akadémia, mely az 1897-ben megjelent váltójogi kézikönyvét a Sztrokay-díjjal jutalmazta — rendes tagjául választja meg. Újabb székfoglaló értekezését 1906. február 12-én »A szövetkezetek alapelve« cím alatt tartja meg; beszámolva azokról az elvi szempontokról, amelyek alapján állva készítette el két ízben is a szövetkezetekről szóló törvényjavaslatait. 1908. november 23-án *Hegedüs Sándor* volt kereskedelemügyi miniszter és rendes tag, 1921. november 28-án pedig *Vécsey Tamás* volt egyetemi tanár és tiszteleti tag felett tartott emlékbeszédet.

1900-ben lép a politikai pályára. A visói kerület képviselőnek választja és 1900. június 16-ától 1902. május 23-ig mint államtitkár működik a kereskedelemügyi minisztériumban, ahonnan ismét visszatér katedrájára. 1909-ben a Magyar Jogászegylet elnökének választja, 1912-ben valóságos belső titkos tanácsos lesz; a jogi kar két ízben választja dékánjává és 1926-ban őt küldi a felsőházba képviselőjeként. A magyar kormány őt delegálja a hágai nemzetközi választottbíróóság (Cour d'arbitrage) tagjává. Huszonötéves egyetemi tanárságának megünneplésére 1906-ban Emlékkönyvvel lepik meg tanítványai: *Almási Antal*, *Ágoston Péter*, *Baumgarten Nándor*, *Egrý Aurél*, *Fazekas Oszkár*, *Helle Károly*, *Illés József*, *Lévy Béla*, *Mártonfy Marcel*, *Meszlény Artur* és *Szladits Károly*.

II.

5. Nagy Ferenc *tudományos alkotásainak* részletes elemzésével két okból nem foglalkozom. Egyrészt, mert az Ő szerteágazó és szaktudományában korszakot jelentő tudományos műveinek méltó ismertetése messze meghaladná egy emlékbeszéd keretét. Másrészt és legfőképpen azonban azért, mert az Ő alkotásai a magyar hiteljog élő és szerves részeivé váltak. Azoknak alapos ismerete nélkül még az átlag hiteljogász sem tehet egy lépést sem, és így

azok még mindig és állandóan beszélnek magukért és magukról.

Különben is ennél a visszapillantásnál nem a tudományos eredmények *részletezése*, hanem annak a *módszernek*, annak az *alapszemléletnek* és azoknak az *alapelveknek* a megvilágítása lényeges, amelyeket Nagy Ferenc tudományos működése folyamán követett. Hiszen ő is hangoztatja, hogy a mi többzezeréves jogtudományunkban »mily kevés az, amit az egyes hozzáad ahoz, amit mások előtte már elvégeztek«. És érdemét maga is főleg abban a *módban* látta, ahogyan és abban a *célban*, amelyért dolgozott.

6. Nagy Ferenc nem szégyelte bevallani, hogy »a jogtudomány kat-exochen *gyakorlati* tudomány«. Nincs öncélja. Az a rendeltetése, hogy a társadalom és az állam érdekét, szükségleteit, tehát az *élő valóságot*, szolgálja. Éppúgy mint maga a jog, amely nem más, mint az *élet* rendje. Nem az élet van a jogért, hanem fordítva: »Az élet: — mondja — erősebb, mint a törvényhozó vagy a bíró akarata«. Ezért nem helyes az a törvény vagy bírói ítélet, amely szembehelyezkedik az étellel. A jogot az életben jelentkező *szükséglet* teremti meg. Az élet létesíti azokat a berendezéseket, azokat az intézményeket, amelyek jogi szabályozásra szorulnak. A jogszabály, az élet szükségleteit tartva szem előtt, választja ki azt az *érdeket*, amelyet oltalomra méltónak talál. Magának a jogszabálynak tartalmát pedig az a hatalmi befolyás determinálja, amely a jogszabály-alkotás idejében érvényesülni tudott. De ugyancsak hatalmi befolyás dönti el, hogy a *megalkotott* jogszabály *érvényesülni* is fog, avagy csupán »papiroson« marad. Ebben az alapvető felfogásban kicsendül nagy mesterének: *Iheringnek* szemlélete.¹

¹ „Der Bildungsprozess des Rechts ist keine Sache der blossen Erkenntnis, wie bei der Wahrheit, sondern Sache des *Kampfes der Interessen*, und Mittel, durch welche er ausgekämpft wird, sind nicht Gründe und Deduktionen, sondern *Aktion* und *Energie* des nationalen Willens . . . Das Recht ist nicht das Höchste in der Welt, nicht Selbstzweck, der Endzweck desselben ist das Bestehen der Gesellschaft“ . (Zweck im Recht. 6—8. kiadás, 193. és 199. ll.)

Nagy Ferenc a német dogmatizmus és »Begriffsjurisprudenz« általános uralma alatt is ellen tudott állani a pandektisták római joggal megmerevített statikus szemléletének, a természetjogászok vérszegény idealizmusának és a történeti iskola miszticizmusának. És fenntartás nélkül csatlakozott *Einert* józan methodológiájához, aki a váltójogot nem a jogfogalmaknak a filológiával határos logikai elemzésével és összekapcsolásával, hanem »nach dem Bedürfnis des Wechselgeschäftes« építette ki és így alkotta meg Németország egyik legkitűnőbb törvényét: az 1847. évi Wechselordnungot.

7. Nagy Ferenc nem látott a jogtudományban szorosan vett »tudományt«. Szerinte a jogtudomány több ennél: *művészet*; a cselekvés művészete; »ars boni et aequi«, amely nem dolgozhat határozott törvényszerűségekkel, absztrakt fogalmakkal, minthogy feltevéseit és számításait minden pillanatban halomra dönthetik az előre nem látható váratlan események: az empirikus *x*-ek.² És így nem túloz *Ulpianus*, amidőn azt mondja, hogy igazi »bölcsettel« voltaképpen a jogtudós foglalkozik. Éppen ezért helytelen úton járnak azok, akik csak a mult jogintézményeit kutatják és figyelmen kívül hagyják a legfontosabbat: a *jelent*. Amelynek tudományos megismeréséhez és feldolgozásához nem elégséges a logika, filológia és történelem, hanem elsősorban pszichológiára, közgazdaságtanra és szociológiára — egyszóval a maga gazdálkodásában és társas életében gondolkozva cselekvő emberre irányított exakt tudományok alapos ismeretére — van szükség.³

Ezért nem szabad lenézni az élet mélységeibe világító *kazuisztikát*. Mert semmi sem nyujthat nagyobb *tudomá-*

² Nagyon is áll a Nagy Ferenci jogtudományra *Balzac* mély meg-látása: „Il n'y a pas de principes, il n'y a que des événements; il n'y a pas de lois, il n'y a que des circonstances: l'homme supérieur épouse les événements et les circonstances pour les conduire“.

³ „Tanúlni józanabb az életből, az emberektől, mintsem mindig csak nyomtatványokból és a múltból...“ „Tapasztalás a bölcsesség anyja, s egyenlő észbeli erővel és tudománnyal kettő közt az bölcsőbb, ki több tapasztalású“. (Széchenyi.)

nyos élvezetet — mondja *Nagy Ferenc* —, mint egy szép jogeset és nagyobb örömet, mint egy szépen kidolgozott és átgondolt *bírói ítélet*. »Vannak tudósok — mondotta a Magyar Jogászegylet elnöki székét elfoglaló beszédében — akik bizonyos souverain lenézéssel tekintenek a kazuisztikára; azt hiszik, hogy nem méltó a tudomány magaslatához, hogy leszálljanak az élet apró-cseprő eseteihez. Ha ehhez még hozzájárul az is, hogy az illető még a maga írási vagy tanítási modorában is minél kevésbé törekszik arra, hogy a gyakorlat férfiúi megértsék; ha még hozzá olyan nyelven beszél, hogy azt a nyelvet előbb meg kell tanulni, mielőtt az ember egyáltalán rájönne arra, hogy tulajdonképpen mit is tanít az illető: akkor az ilyen elmélet által a magyar jogtudomány nem fog előre haladni, az ilyen elmélet a jogtudományra nézve elveszett munka.«⁴

8. *Nagy Ferencnek* ezek az önvallomásai vakító fény-nyel világitanak reá az ő tudományos műhelyének legelrejtettebb titkaira.

Ő az élettől gögösen eltávolodó német »Begiffsjurisprudenz« fénykorában már tisztán látta, hogy a legszebben kiépített jogászi konstrukciók és fogalmak is üresek és hasznavehetetlenek, ha nem terjesztjük ki vizsgálódásainkat a *tényállásra* (magára a szabályozott, absztrahált életviszonyra), a *jogszabályt sugalló jogelvekre* (rationes iuris) és azokra a szükségletekre — *érdekekre* —, amelyeket a jogalkotó — a vele szemben érvényesülő hatalmi befolyásoknak engedve — védelembe venni óhajtott. Mert jól tudta, hogy a jogszabályok, sőt általános jogelvek és fogalmak is, végeredményben nem egyebek, mint egy meghatározott társadalmi és gazdasági korszaknak a jogéletben tapasztalható visszatükrözései. Nem lévén a jog egyéb, mint az élet tükré.

⁴ Ezt a gondolatot 1932-ben is szükségesnek tartotta *Müller-Erbach* müncheni professzor az elmélet hideg magaslatain ábrándozó német jogtudósok felé odakiáltani: „Die Flügel der Rechtsforschung brauchen nicht deshalb zu erlahmen, weil sie genötigt ist, in die Arena des Alltäglichen und seiner Bedürfnisse hinabzusteigen, wenn nur das Feuer echter Wissenschaft auf ihren Altären brennt“. Wohin führt die Interessenjurisprudenz? Tübingen, 1932. 132. 1.

9. A jog lényege a változás; a jog dinamikus és nem statikus jelenség. »A jog terén mily kevés az állandóság!« kiált fel szinte csodálkozva. Nem szabad tehát a régi jogszabályokhoz akkor is ragaszkodni, ha azok a társadalmi és gazdasági viszonyok, amelyek a jogszabályt kifakasztották, már módosultak. Mert ezzel a jogelvek megmerevednek, elszíntelenednek és az életre nézve közömbösek lesznek.

És annak, hogy a jogtudomány elkerülje az elszíntelenedést, a »weltfremd«-séget, — egyetlen útja az *állandó kontaktus a gyakorlati élettel*. Mert a jogtudomány is csak akkor felelhet meg hivatásának, ha — hasonlóan a természettudományokhoz — a terméketlen spekuláció helyett az *életjelenségeket figyeli meg*. Nem komoly az olyan jogász elmélet — mondja —, amely figyelmen kívül hagyja a gyakorlat útmutatásait, valamint hogy ingadozó, a jogkereső közönségre nézve folytonos kockázatot jelentő mesterség az olyan joggyakorlat, amely nem támaszkodik az elmélet irányítására. Mert az elméletnek a gyakorlattal és a gyakorlatnak az elmélettel összhangzásban kell állania. S ha a kettő között mégis diszharmónia támad, akkor vagy az elmélet helytelen, vagy a gyakorlat hanyag (*Schutze-Delitsch*). Legyen tehát a gyakorlat tudományosabb és a tudomány gyakorlatibb — idézi *Savigny* szavait.

»Én egyénileg a magam szerény tudományos működésemben — mondotta 1924-ben — mindig a legnagyobb súlyt helyeztem arra, hogy az elvont jogi fogalmakat a bíróságok megállapításai által alátámasszam, mintegy *elevenebbé tegyem*.«

Igen, Nagy Ferenc — és ebben rejlik az ő tudományoságának legátfogóbb jellemző vonása — a magyar »eleven jurisprudentia« megteremtője és nagymestere volt.

Nem arra törekedett, hogy a jogszabályokat a priorisztikusan matematikai formulákként kezelje, azokat önmagukból és önmagukért magyarázza és vallja alkalmazandóknak, hanem kiterjesztette vizsgálódását arra az életviszonyra, arra a tényállásra is, amelynek absztrakciójaként keletkezett maga a jogszabály.

10. Nagy Ferenc tudományos munkáiban nyoma sincsen *Kelsen* vérszegény és légüres térben mozgó »reine Rechtslehre«-jének, amely a tételes jogászt arra *utasítja*, hogy csupán és kizárólag a jogszabályokat és ezeknek funkcionális összefüggéseit tartsa szem előtt, de a világért se merjen a normák világából, a Sollwissenschaft metafizikai felhőiből, kitekinteni a valóságok, a tények világába (Hauptprobleme der Staatsrechtslehre, 1923. 92. s köv. 11.). Nagy Ferenc ezzel az »utasítással« mit sem törődve, nem maradt távol — *az élettől*. Kritika tárgyává merte tenni a törvényt is és nem tartotta hivatásával összeférhetetlennek azt, hogy éles és messzelátó szemeivel állandóan széttekintsen a normák várának falain *kívül* is. Tehát egyaránt érvényesítse a jurisprudencia, a jogpolitika és a jogalkotás szempontjait, anélkül, hogy ezzel szinkretizmust követne el. Mert ő ezt a hármas szemléletet nemcsak lehetségesnek, de egyenesen természetesnek vette. Hiszen a fennálló jogszabály *tartalmának* alapos megismerése önként vezet annak *kritikájára* és a *helyes jogszabály* felkutatására. De meg nem is ismerhetem meg a jogszabály tartalmát, nem is foglalhatok állást annak helyessége, vagy helytelensége tekintetében és még kevésbé találhatom meg a helyes új jogszabályt, ha nem ismerem a szabályozás szociológiai és gazdasági alapjait, tehát a *valóság világát*.⁵

11. Nagy Ferenc eleven jurisprudenciáját azonban nem lehet egyszerűen beskatulyázni a »szociológiai rendszerbe«; különösen pedig annak legmerészebb elhajlásaiba: a *szabad jogi iskolába*. Ő a helyes középutat kereste és találta meg az élettelen formalizmus és a szabad jogi iskola jogásziatlan dilettantizmusa között. Tehát ragaszkodott a logika megingathatatlan elveire építő *jogászi gondolkodáshoz*, a fogalmak világos megszerkesztéséhez és a jogbiztonság magasabb szempontját szolgáló jogászi munka

⁵ „Minden tudomány útja a tapasztalatok sokasága és minden tudomány célja a megismerés egysége“ (*Szászy-Schwarz Gusztáv*). „Jogi problémák elméleti boncolgatásánál igen helytelen az egységes *elvi alap* felkutatni akarása. A jogintézmények igen sok szálból szövédnék. Egy szál kibogozása még nem visz a célhoz“. (*Szladits Károly*.)

szakszerűségéhez. De egy pillanatra sem vette le szemét a jogalkotónak a jogszabály mögött meghuzódó szándékáról: a *ratio jurisról*.

Minthogy — szerinte — a naturalis ratio a jogtétel kötelező erejének végső oka, a törvény helyes értelmezéséhez és alkalmazásához feltétlenül szükség van arra, hogy alaposan ismerjük a ratio iuris, a törvény alapját tevő jogelvet is. Mert egyedül a ratio iuris adhat utbaigazítást a tekintetben, hogy a törvényhozó valamely jogi fogalommal milyen szemszögből operál. A tényállás: az absztrahált *életviszony* és a *törvényhozó szándéka* az a két alappillér, amelyre a jogtudománynak építenie kell. Tehát világosan kell látni a jogszabály *okát* is, nemcsak a tartalmát.⁶

Nagy Ferenc módszertana tehát a normavilág és a valóság közötti ellentétet kívánja áthidalni. Meg akarja szüntetni a küzdelmet az *eszme* és a *valóság* között. Az Ő írásait olvasva, önkéntelenül eszünkbe jut *Victor Hugonak* a jog és tény küzdelméről írt szép eszmefuttatása: »Véget vetni a jog és tény közötti párbajnak, összeötvözni a tiszta eszmét a valósággal, békességes úton bevinni a jogot a ténybe és a tényt a jogba: — ime ez a bölcsek teendője«.

12. Nagy Ferenc az Ő eleven jurisprudentiájának felépítésénél azonban nem elégedett meg a gyakorlatnak az elmélettel összeegyeztetésével, a gazdasági és szociológiai alapok figyelembe vételével. Hanem — világosan látva a jognak az etikummal való szoros egybeforradását — belevitte minden írásába és előadásába a maga *nemes erkölcsiségét is*. Mert vallotta, hogy a gazdasági küzdelem, amelynek rugója az egoizmus, a minél nagyobb haszon elérése, — nem vezethet jóra, ha az erkölcs nem érvényesíti mérséklő, kiegyenlítő hatását. És hogy annak biztosítása, hogy az erkölcsi törvény kategorikus imperativusza a gazdasági küzdelemben is érvényesüljön, a hiteljogász legszébb, legnemesebb, de egyben legnehezebb feladata.

⁶ „vere scire est per causas scire“ (*Bacon*); „felix qui portuit rerum cognoscere causas“ (*Vergilius*); „Dogmatik, die nicht nach dem Warum der Rechtserscheinungen fragt, kann nicht die Wissenschaft vom Recht und von den Erscheinungen des Rechtslebens sein“. (*Müller-Erzbach*: i. m. 31. l.)

Nem csoda, hogy őt — a vérbeli civilistát — magával ragadta a római remekjogászok puritán stoicizmusa. A »honeste vivere, neminem laedere, suum cuique tribuere«, a »justitia«, a »honestas«, a »boni mores«, a »bona fides«, a »diligentia«, az »officium« nála nemcsak szavak, nemcsak a jogtudomány komor épületén szépen érvényesülő arabeszkek, hanem *valóságok*. Olyan fenséges létezők, mint Platon ideái. Ezek az erkölcsi elvek Nagy Ferencnél pozitív életelvvé váltak. Tudományos alkotásait pedig átszövik, felemelik a pusztá racionalizmus józan szürkeségéből és megadják nekik azt a lendületet, azt az etikai pátoszt és azt az ellenállhatatlan szuggesztív erőt, amelyek a tanulóifjúságot magukkal ragadják.

13. Minden erejével melléje állt a gyöngébb félnek. Elítélte a joggal való visszaélést. Ideáljának tartotta a méltányosság és a jóhiszeműség: a »Treu und Glauben« eszméjét. A generális klauzulák alakjában érvényesülő *erkölcsi elvek* termékenyítő és a jogalkalmazást magasabb szférákba emelő voltát tehát átérezte és elismerte. De küzdött az ellen, hogy e magasztos ideálok a nem eléggé lelkiismeretes bírák kezében a jogászai gondolkodás elpuhulására, a jogbizonytalanságra és az önkényre vezetessenek.

14. Ha valaki, úgy Ő, a gazdasági jog nagy mestere látta tisztán, hogy minő kiszámíthatatlanul káros következményekkel járhat a mai gazdasági rendben, ha a bíróság a »jóerkölcs«, a »méltányosság«, az »osztó igazság«, a »közérdek«, az »egyetemes közgazdasági érdek«, a »nyomós ok«, a »forgalmi hűség«, a »felek akarata«, stb. generális klauzulák alkalmazásánál nem a fegyelmezett jogászai gondolkodás irányítása mellett, tehát nem a *Magyar Géza* által oly szépen kiépített »összehasonlító következtetés« alapján, hanem előre kiszámíthatatlan *szubjektív érzése* szerint jár el. Hiszen a kapitalista termelési rendben a gazdasági élet eminens érdeke a jogrend racionálissá válása, a bírói döntések kiszámíthatósága. Mert csak így lehet kalkulálni az üzleti rizikót, csak így alakulhat ki a vállalkozási kedv. A gazdasági életben a jogbiztonságot a szer-

zódési hűség, az adott szó szentsége jelenti. *Pacta sunt servanda!* És egyenesen paradox helyzet keletkezik, ha a bíróság a »méltányosság«, a »jóerkölcs« jelszavával semmisíti meg azt a szerződést, amelynek becsületes megtartását ugyancsak egy erkölcsi elv: a szerződési hűség követeli meg.⁷ A bíróságnak tehát az etikai, irracionális elemeket érvényesítő generális klauzulákat sohasem szabad olyan módon alkalmazni, hogy ezzel a jogbiztonságot ássa alá és végeredményben ártson annak az érdekeknek is, amelynek védelmére vállalkozott.

15. Nagy Ferenc világosan felismerte, hogy a jogeszme maradéktalan érvényesülése szempontjából a jogszabályok mellett elsősorban az azokat alkalmazó — *embe-erek* a fontosak. Egész élete és munkálkodása komoly figyelemztetés volt, hogy az állam és társadalom, amikor tisztelettel hajtják meg az elismerés zászlaját állami életünk egyik legnagyobb értéke: a csendben, névtelenül dolgozó, ezer gonddal küzködő igaz magyar bíró nemes alakja előtt, — hozzanak meg minden áldozatot és tegyenek meg mindent annak érdekében, hogy a bírói hivatásra a legkiválóbb embertípus szelektálódhasson és hogy a magyar bíró teljes függetlenséggel és odaadással végezhesse a kultúrát és a nemzet nyugodt fejlődését biztosító nehéz munkáját. Mert az igazságszolgáltatást magasztos erkölcsi elvekkel megnemesítő generális klauzulákból csak az *igaz bíró* kezében fakadhat áldás.

És Nagy Ferenc tudományos munkálkodásának egyik legjelentősebb és legegységesebb eredménye az a szoros szellemi és etikai kapcsolat, amelyet ő a magyar bírósággal tudott kiépíteni.

Az ő eleven jurisprudentiája, megnemesítve fenkölt erkölcsiségével, kézi könyveit nemcsak a tanulóknak, ha-

⁷ Természetesen a szerződési hűség respektálása még nem jelenti a szerződések betűihez való ragaszkodást. Mert „valamint a törvények magyarázata mindig akörül forog, hogy mi a törvényhozó akarata: úgy a jogügyletek magyarázatánál mindig az a kérdés, mi a felek akarata?“ (Ker. Jog. 120. §.). „In conventionibus contrahentium voluntatem potius quam verba spectari placuit.“ (*Papinianus.*)

nem a bírának és ügyvédeknek is nélkülözhetetlen útmutatójává avatta. Minthogy ő állandóan az élet forrásából merített, igen nagy súlyt fektetett a bírói gyakorlat ismeretetésére és kritikájára. De minthogy a bírói gyakorlat őt ismerte el irányító mesteréül, a bírói döntések visszatükrözik gondolatait. És Nagy Ferenc, mikor a folytonosan erősödő és fejlődő kereskedelemjogi judikatura eredményeit kézi könyveinek újabb és újabb kiadásai alkalmával összegezte, valóban úgy érezhette magát, mint az, aki két tükör előtt állva, saját magát számtalan tükörképben szemléli. A magyar bírói gyakorlat Nagy Ferenc hangját, mint a visszhang, sokszorosan veri vissza (*Baumgarten Nándor*). Elméleti alkotásainak ezt a gyakorlatra tett nagy hatását maga is boldogan konstatálja: »És hála Istennek azt tapasztaltam, hogy ... olyan kölcsönös viszony fejlődött ki köztem és a gyakorlat között, amely reám nézve minden esetre a legnagyobb elismerést jelenti és tevékenységemet illetőleg legfőképpen nyugtat meg arra nézve, hogy csakugyan ilyen irányban kell a magyar jogtudományt előbbre vinni és fejleszteni«. Nagy Ferencel tehát megisméltődött az, ami *Jacques Savary*-vel, a francia kereskedelmi jog megteremtőjével történt. *Jacques Savary*, az 1673. évi Ordonnance du commerce kodifikátora és a »Le parfait negociant« szerzője, olyan tekintélyre tett szert, hogy tételeit a francia bíróságok mint törvényt idézték és őt magát »oracle du commerce«-nek nevezték.

16. Nagy Ferencről is, mint minden önerejével és tudásával kiemelkedő magyar nagyságról, elhangzott a — *kritika*. Hiszen olyan szépen mondja Ő — Csemegi Károlyról megemlékezve —, hogy »a kis emberek mennyire szeretnek nagyokról kisebbítő módon nyilatkozni«. ⁸ A »legsúlyosabb« kritika, amelyet én Budapesten, kezdő joggyakorlatkoromban, Nagy Ferenc tudományosságáról hallottam, az volt, hogy *túl egyszerűen, túl világosan ír és beszél*. Nem lehet nagy tudós az az ember — mondották

⁸ Önkéntelenül eszünkbe jut erről a megállapításról *Balzac* kongeniális megfigyelése: „Une des plus détestables habitudes de ces esprits lilliputiens est de supposer leurs petitesse chez les autres“.

—, aki a legkomplikáltabb kérdésekről olyanokat mond, amiket mindenki első hallásra is megért.

Ezek a kis kritikusok nem is sejtették, hogy kritikájukkal a legnagyobb dicséretet zengték *Nagy* Ferencről. Őket az áltudósok tévesztették meg. Akik bevitték a közvéleménybe azt a meggyőződést, hogy a tudós egy olyan férfiú, aki képes egy órán keresztül egyfolytában beszélni, anélkül, hogy hallgatói akár egy szavát is megértenék. Hogy a bölcsesség kezdete — a köd és a homály⁹

Jó magam, akit a Gondviselés kegyelme *Nagy* Ferenc örökébe ültetett, nagyon is tudom, hogy mit jelent a szürke, exakt, a magyar ifjúság mentalitásától és életismeretétől annyira távol eső életviszonyokat szabályozó kereskedelmi jog ezerágú problémáit élvezhetően, érthetően és egyszerűen megírni vagy előadni. Hogy mekkora Isten adta tehetségre, fantáziára, általános műveltségre, odaadó szorgalomra, önmehtagadásra, mennyi szívjóságra és türelemre volt szüksége *Nagy* Ferencnek, hogy megvalósíthassa ezt az egyszerűen megformulázott szándékát: »*En mindig arra törekedtem, hogy úgy írjak és tanítsak, hogy még a kezdő is megértse s a gyakorlati jogász is könnyen tájékozódjék.*«

17. Hogy ezt a célját minden írásában tökéletesen elérte, arról magam tehetek tanubizonyságot. Hogy azonban az ő világos okfejtése, kristálytisztá és könnyen érthető előadása miként érvényesült a katedrán és szemináriumában, arra nézve álljanak itt legkiválóbb tanítványának: *Baumgarten Nándornak* megkapóan szép és a közvetlen tapasztalat erejét sugárzó következő szavai: »A legtöbb fiatal jogász a jogszabályok rengetegében oly könnyen eltéved, hogy a fától nem látja az erdőt és az erdőtől nem látja a fát. *Nagy* Ferenc előadásában az általános szempontokból indult ki és körülírta e szabályrengeteg határait, majd kényelmes ösvényeken vezette hallgatóit egyik fától a másikig és mindig megtalálta a kivezető utat a jog-

⁹ Pedig milyen szépen tanítja a mi *Pauler Ákosunk*, hogy „bölcsekedni annyit tesz, mint küzdeni a magunk és mások gondolatainak homályossága ellen“.

szabályok szövevényéből. Ő a *rejtvényfejtő* ügyességével tudta megoldani a legösszebogozottabb jogeseteket is és a jogszabályok fejtegetésénél a megoldhatatlannak látszó csomót mindig szétbogozta. Az ő jogi éleslátásának prizmáján keresztül a legkomplexebb jelenségek is alapszíneikre bomlottak; a legnehezebb, legkomplikáltabb jelenségeket a *legum cupida juventus*nak, de még a laikusoknak is világosan meg tudta magyarázni. Tanításait az induktív módszerrel kezdte meg és az anyag leegyszerűsítésével, a kételyek kiküszöbölésével értette meg tételeit... Nagy Ferenc a felvetett kérdések ismertetésénél összefoglaló látéképet adott, mintegy madártávlatból, úgy, mintha fordított látcsővel nézne. Azután megint nagyítónak használta a látcsövet és behatolt a legkisebb részletekbe, anélkül, hogy valaha is elvesztette volna a részletek közötti összefüggést.¹⁰

18. Ha most már azt a kérdést vetjük fel, hogy minő problémákra terjesztette ki Nagy Ferenc tudományos kutatásait, — e kérdésre csak azt a választ adhatjuk, hogy *nincs a hiteljognak egyetlen egy része sem, amelybe Nagy Ferenc eszméletlenül be ne világított volna.*

Tisztán látta már pályájának kezdetén, hogy a kereskedelmi jognak legfontosabb két problémája: a *kereskedelmi társaság* és az *értékpapír*. Éppen ezért elsősorban ennek a két bonyolult matériának lelkiismeretes tanulmányozásához fogott. Neki, a fiatal magyar tudósnak, kel-

¹⁰ Nagy Ferenc. Emlékbeszéd a Magyar Jogászegylet 1929. évi május 12-iki közgyűlésén; elmondta *Baumgarten Nándor*. 10. lap. Igen találó szavakkal jellemezte Nagy Ferenc előadásainak világosságát *Tomcsányi Móric* is Nagy Ferenc sírjánál 1929. szeptember 9-én tartott megható beszédében (Akadémiai Értesítő 1929. 211. köv. II.): „Előadásod azért volt annyira világos, mert végtelenül világosak, tiszták voltak a gondolataid, az elgondolásaid is“ . . . „Olyan képesség ez, mely legjobban a mély, de átlátszó, tiszta vízű tóhoz hasonlítható. Az avatatlan szemlélő az ilyen tó vizét sekélynek véli, mert a tó belvilágát, az abban levő köveket, növényeket közelinek látja; pedig a szemlélt tárgyak a tó mélyén a távolban vannak, csak a víz átlátszó tisztasága láttatja őket közelinek. Ilyen mély tiszta tó volt a Te eszmevilágod, melynek mélyéről a gondolat-gyöngyöket világos előadásod közege hozta olyan közel hallgatóid elméjéhez“.

lett szembeszállani azzal a köddel, azzal a sűrű bozóttal, amellyel az akkori német irodalom a kereskedelmi társaságok »jogi természetét« és a váltó és értékpapírok »elméletét« belepte.

»A kereskedelmi társaságok jogi természete« című alapos monografiája 1878-ban jelent meg. Két egyszerűnek látszó megállapítás csendül ki belőle. Először, hogy *valamennyi kereskedelmi társaság jogi személy*; másodsor, hogy a *kereskedelmi társaságok a magánjogi társaságra: a societásra vezetendők vissza*, tehát, hogy kiegészítő jogszabályokként a Kereskedelmi Törvény 1. §-a alapján a magánjogi társaságra vonatkozó szabályokat kell a kereskedelmi társaságokra is alkalmazni. Hogy e megállapításoknak minő fontossága volt és van manapság is, azt csak az tudja megítélni, aki ismeri a német irodalom legjelesebbjei által képviselt és a német kereskedelmi törvénybe is beszuggerált dualisztikus szemléletet és azt az elszántan védett álláspontot, amely csak a közkereseti és betéti társaságot vezeti vissza a magánjogi társaságra — megtagadva ezzel a két társaság jogi személyiségét —; míg a részvénytársaságban, szövetkezetben, korlátolt felelősségű társaságban és betéti részvénytársaságban *egyesületet*: universitas personarum-ot lát, amely nem szerződéssel, hanem konstitutív »Gesamtakt«-tal válik létezővé és amelynek jogviszonyaira — a kereskedelmi törvény hallgatása esetében — nem a társaság, hanem az egyesület jogszabályait kell kiegészítésként alkalmazni.

A *Staub* Kommentár 6—7. kiadása annyira véglegesnek vette ennek az álláspontnak győzelmét, hogy egyszerűen »eltemeti« a vitát afelett, hogy jogi személy-e a közkereseti társaság. Minthogy a közkereseti társaság »társaság«, még csak beszélni sem lehet arról, hogy jogi személy-e. Az 1926-ban megjelent 12—13. kiadás azonban már szerényebben viselkedik. Elismeri, hogy e kérdés körül még mindig igen nagy a nézeteltérés és hogy a vitának nem tisztán elméleti, hanem életbevágóan fontos gyakorlati jelentősége is van. A fiatal *Nagy Ferenc* merész megállapításáról a nagy német jogász, *Kohler József* is

kénytelen 1908-ban, tehát 30 év múlva elismerni, hogy ez az egyedül helyes álláspont. Igenis valamennyi kereskedelmi társaság *jogi személy*: »Alle anderen Konstruktionen widersprechen dem Leben und können die Rechtserscheinung nur in gequälter oder ganz ungenügender Weise erklären«. ¹¹ És Nagy Ferencnek ez a fiatalkori meglátása teszi annyira mélyenszántókká és tanulságosakká azokat a későbbi munkáit, amelyeket a kereskedelmi társaságokról, különösen pedig a szövetkezetekről írt.

A másik nagy kérdés-komplexum — az *értékpapírjog* — területén alkotja meg Nagy Ferenc életének legragyozóbb és legmaradandóbb műveit. Az Ő érdeme, hogy kitartó és hosszú búvárkodás árán világosságot vetett a főleg Németországban felburjánzott *értékpapírelméletekre*. Csalhatatlan judiciuma, tökéletes gyakorlati érzéke és bámulatos leegyszerűsítő és szintétizáló képessége rendet teremtettek a sűrű köddel bevont és mesterkéltné konstrukciókkal összezavart értékpapír-tanban. Az Ő kereskedelmi- és váltójogi kézikönyveiben hiába keressük a német teoretikusok könyvtárait megtöltő írásait beárnyékoló homályt, a papír »genital-, vital- és finalfunkcióit«, az adós és hitelező *akaratomisztériumát*. Egyéniségének varázsa alatt egyszerűvé, természetessé és világossá válik minden és az Ő váltójogának áttanulmányozása után fölényes kritikai magaslatról tudunk végigszemlélődni az értékpapír-tan részletekbe vesző, ellenmondásokkal, mesterkéltné és sokszor a komikum határain mozgó konstrukciókkal telített mezején. És Nagy Ferenc e »ködoszlató« teljesítményének értékét semmivel sem csökkenti az a körülmény, hogy éppen az értékpapír-tanban csatlakozott az *Einert-Siegel-Kuntze* iskolához, öntudatosan szakítva a nézetünk szerint sokkal

¹¹ Lényegileg Nagy Ferenc rugalmas álláspontját teszi magáévá Karl Wieland is 1921-ben megjelent művében (Handelsrecht. I. 35. §. 425. l.): »Sämtliche Handelsgesellschaften . . . sind *Gesellschaften*, insofern sie auf Vertrag gründen, *Gemeinschaften zu gesamter Hand*, insofern ihr Vermögen gemeinsames Vermögen der Mitglieder ist, *juristische Personen*, insofern sie nach aussen nach gewissen Richtungen hin nach Art selbständiger Rechtsträger rechtlich behandelt werden«.

gyakorlatiasabb és egyszerűbb olasz-francia-angol szemlélettel, amely az értékpapírszabályozás problémáit is meg tudta oldani a *szereződéses gondolat* erejével.

Hogy mekkora, abszolút mértéket is megütő mestere volt Nagy Ferenc a váltójog tudományának, azt leginkább a nemzetközi váltójog megalkotása körül betöltött szerepe dokumentálja. Harminchét állam legkiválóbb szakemberei gyűltek össze 1910-ben és 1912-ben Hágában a nemzetközi váltójog megalkotására. És ha valaki lelkiismeretesen áttanulmányozza e munkálatok aktáit és dokumentumait, három nevet lát állandóan dominálni: a francia *Lyon-Caen*-t, a német *Simons*-ot és a magyar *Nagy Ferenc*-et. Az 1912. évi hágai államértekezlet, érdemeinek elismerésül beválasztotta Őt a nyolctagú szerkesztő-bizottságba (Comité de redaction), amelyben rajta kívül csak Hollandia, Norvégia, Svájc, Franciaország, Olaszország és Németország képviselői vettek részt. És így Nagy Ferenc alapos bűváradásait, amelyekkel a váltójog minden részletét átszántotta, — nem csupán a hazai oktatás és jogfejlődés, hanem az egész világ váltójogának megteremtése érdekében is gyümölcsöztetni tudta; dicsőséget szerezve ezzel Nemzetének is.

III.

19. Nagy Ferenc tudományos egyéniségének és alapszemléletének automatikus folyamánya volt az ő jogfejlesztő, *reformer munkássága*. Hiszen az Ő dinamikus jogszemlélete nagyon is átérezte, hogy a gazdasági életviszonyokat szabályozó jogrendszernek *természetes tulajdonsága*, hogy időről-időre hozzásimulni igyekszik a folytonosan változó és fejlődő gazdasági élethez. Az a priori reformellenesség tehát ellenkezik magának a jognak a lényegével. E mellett azzal az egyáltalában nem kívánatos következménnyel is jár, hogy a semmiféle mesterséges jogszabállyal fel nem tartóztatható élet vadvizeken fogja a maga hömpölygését továbbfolytatni.

20. Nagy Ferencet, a reformert, azonban egyrészt a szerénység és óvatosság, másrészt a meglévőhöz, a tra-

diciókhöz való ragaszkodás jellemzi. Ő nagyon jól tudta és állandóan tanította, hogy a jog csak *követi*, de nem alakítja ki az életet. A gazdasági élet olyan sajátos törvények uralma alatt áll, amelyeket megváltoztatni a jog a maga primitív eszközeivel nem tud. Éppen ezért nem szabad, mert nem lehet, a törvénytől *mindent* várni. »S vajjon van-e törvény a világon — mondja —, mely meg tudja óvni a közönséget saját könnyelműsége, hiszékenysége, nyereségvágya, játékszenvedélye ellen?«, amely pótolhatja az emberek óvatosságát, önvédekezését, szorgalmát és szakismereteit? A reform teljesen megfelel hivatásának, ha az élet fejlődését éles szemmel meglátja és a kiforrott és típusos jelenségeket a kellő jogi szabályozásban részesíti. Tehát felismeri a kezdeményezés szükségességét és segítségére jön az élet természetes fejlődésének.¹²

A reformnak azonban mindig a meglévőön kell építeni. Organikusan illeszteni be a fennálló jogrendszerbe az új gondolatokat. Éppen ezért nem volt híve a novelláris toldozgatásoknak. Ő első lépésnek a magánjogi törvénykönyv megalkotását tartotta, amelyre kell felépíteni a modern kereskedelmi jog egységes elvektől átvilágított, minden részében kiépített épületét. Mert vallotta, hogy nem okos dolog a szervezet olyan részeiben kísérletezni, ahol a főidegek helyeződtek el és hogy a legéletrevalóbb részlet-reform sikerét is kockára tesszük, ha azt az elavult rendelkezések közé ágyazzuk be.

21. Nem került el Nagy Ferenc figyelmét egy pillanatra sem az a fontos szerep, amelyet a magyar bírói gyakorlat hivatott a jog fejlesztése körül betölteni. És ebből a szempontból egyenesen örvendetesnek találta azt a tényt, hogy kereskedelmi törvényünket a német jogból vettük át. Mert ennek folytán judikaturánk és irodalmunk európai, tehát olyan színvonalra emelkedhetett, amely ké-

¹² „A törvényhozó test mindig akkor hozhat legbölcsebb törvényeket, mikor az idő szükségletei előtte legteljesebben tudva vannak“ ... „Mi nem adhatunk törvényt a jövőnek, valamint a múlt sem adhat nekünk“. (Széchenyi István.)

pessé tesz bennünket arra, hogy a recipiált törvény hiányait magunk javítsuk ki. Nagy Ferenc egész tudományos működése arra volt beállítva, hogy a magyar bírói gyakorlatot necsak a kereskedelmi jog alapos megismerésére, hanem annak tervszerű továbbfejlesztésére — »csendes revíziójára« — is ösztönözze.

22. Hogy milyen befolyást tudott gyakorolni Nagy Ferenc a mi kereskedelmi jogunk továbbfejlesztésére, azt akkor láthatjuk leginkább, ha az ő reformgondolatait és azoknak sorsát nyomon kísérjük.

Kifogásolta a reklámízü és hangzatos cégek használatát. A bírói gyakorlat e visszaélésnek véget vetett. Rámutatott az üzletátruházással és a kereskedelmi utazók vidéki manipulációival kapcsolatos visszaélésekre: megalkották az 1908:LVII. és az 1900:XV. tc.-ket. Nem tartotta a Kereskedelmi Törvénynek a kereskedelmi alkalmazottakra vonatkozó rendelkezéseit alkalmasnak arra, hogy a gazdaságilag gyengébb felek kizsákmányolását megakadályozzák. Megjelent az 1910/1920. M. E. sz. rendelet. Megfontolandónak tartotta a korlátolt felelősségű társaság meghonosítását és szükségesnek a csendes társaság szabályozását. Az 1930:V. tc.-kel megtörtént. Az álszövetkezetek lehetetlenné tétele és a szövetkezeti mozgalom megerősítése érdekében sürgette a szövetkezeti jog korszerű reformját. Az 1898:XXIII., 1920:XXX., 1924:XVIII. és 1923:XXVI. tc.-ek — jórészt az ő reformgondolatait fogadva el — teljesítették óhaját. Régóta küzdött biztosítójogunk újjáalakítása érdekében. Az 1923:VIII. és 1927:X. tc.-ek és az ezek alapján kibocsátott rendeletek túlnyomórésztben az ő elgondolásait valósították meg. Részt vett a nemzetközi váltójog előkészítésében, de ugyancsak maga készítette el *Sichermann Bernáttal* és *Fodor Árminnal* együtt az új magyar váltótörvény tervezetét.

Nem valósultak ugyan meg azok a reformtervei, amelyeket részvényjogunk, a bizomány, a belvizi hajózás, a tengeri jog és az árurészletüzlet megfelelő szabályozása érdekében propagált, valamint a magánjog túlságos kommercializálásának megszüntetése tekintetében kezdeménye-

zett. De megmaradtak ezek a megoldandó problémák és ha valamikor szőnyegre kerülnek, Nagy Ferenc elgondolásait és útmutatását nem lesz lehetséges figyelmen kívül hagyni.

IV.

23. Nagy Ferenc tudományos és kodifikátori tevékenységét harmonikus egységbe foglalja és leginkább jellemzi az *Ő pedagógus mivolta*, ami érvényesült *közéleti szereplésében és meghitt családi életében* is. Nagy Ferenc elsősorban és minden megnyilatkozásában magister volt. Jó tanár, aki nemcsak *tanít*, hanem *nevel* is.

És amikor Nagy Ferencet mint pedagógust akarom jellemezni, önkéntelenül felelevenednek előttem azok a követelmények, amelyeket Édes Atyám fiatalkori művében¹³ a jó tanárral szemben támasztott.

24. A jó tanár feltétlen biztonsággal uralkodik szak tárgya felett, amellet hogy ismeri a rokntudományágakat is és meg van az általános műveltsége. Mert csak az meríthet mindig friss, üdítő italt, aki a forrás mélyéről merít.

Nagy Ferenc fölényes biztonsággal uralkodott szak tárgyának egész anyaga felett. Emellet megfogadta *báró Eötvös József*nek Vécsey Tamáshoz írt azt a tanácsát is, hogy »a több tárggyal foglalkozás megóv az időelőtti egyoldalúságtól, a tudományok kölcsönös hatása és összefüggése iránti érzéketlenségtől«. Mert maradandót alkotott hatalmas *perjogi művével*, alaposan elmélyedt a *római jog és közgazdaságtan* tanulmányozásába és állandóan dolgozott *magánjogi törvénykönyvünk* előkészítésén is. A szuverén tárgyismeret, a tudományágak összefüggésének áttekintése és az általános műveltség magyarázzák meg első sorban Nagy Ferenc kristálytiszta és könnyen érthető elokvenciáját. Mert csak az tudja a tárggyalt kérdéseket plasztikusan a hallgatók elé állítani, aki teljesen tisztában van azzal, amit mondani akar, aki saját maga találta meg az

¹³ *Kuncz Elek*: *Gymnáziumi paedagógia*. Nagyszeben, 1874.

álláspontját alátámasztó érveket és nem egyszerűen reprodukálja mások megállapításait.

25. Második tulajdonsága a jó tanárnak, hogy mintaképe a *kötelességteljesítésnek*, a szorgalomnak, lelkiismeretességnek, őszinteségnek és igazságosságnak. Mert a *példaadás* maga a *nevelés* és többet ér minden »tanításnál«.

Nagy Ferenc — a nagy stoikus — eleven tartalmat tudott adni egész életével az *officiumnak*. Ő csak kötelességet, szakadatlan munkát ismert élete végéig és ezzel a nemes példával tudott magához nemes embereket vonzani és kapcsolni.

26. Harmadik követelmény a jó tanárral szemben, hogy *szeresse* tanítványait és ezzel a szeretettel tartson rendet és fegyelmet közöttük.

Nagy Ferenc e tekintetben valósággal ideálja volt a jó tanárnak. Ő, aki a saját súlya és érdemei folytán mindenütt vezetett, a szelidség és szeretet fegyvereivel sokkal nagyobb eredményt ért el, mint mások a rideg energia hatalmas quos ego-jával (*Vécsey* emlékbeszéd). Neki nem volt szüksége külsőségekre ahhoz, hogy tekintélye legyen. Mert a maga nemes egyénisége mindenütt és mindenkiben spontán kiváltotta a megbecsülés és tisztelet érzését. Mert meg volt benne a *Pascal* által dicsőített »eloquence qui persuade par douceur«. *Schuster Rudolf*, aki évtizedeken keresztül volt odaadó munkatársa, Nagy Ferenc legszebb emberi tulajdonságát a kedves, nyájas, barátságos és megnyerő modorban és a közvetlenségben jelöli meg. A közvetlenségben, amely ott volt munkáiban, beszédeiben és a magánérintkezésben, amely meghódította mindenkinek a szívét, aki hozzá fordult.

27. Végül a jó tanárnak arra is szüksége van, hogy vegyen részt odaadással a *közéletben* és legyen jó *családapapa*. Mert valódi nevelő csak az lehet, aki saját gyermekeinél tanulta ismerni az emberi természetet és innen mérítette a nevelésnél annyira nélkülözhetetlen türelmet és szeretetet.

Nagy Ferenc a közéletben kiemelkedő szerepet töltött be. 1900. óta a visóí, 1910. óta a kaposvári választókerület

képviselője volt. 1926-ban a Pázmány Péter Tudomány egyetem jogi kara küldi be a felsőházba. Mint képviselő a delegáció tagja és a külügyi bizottság előadója volt.

Politikai szereplésében is megmaradt pedagógusnak, »a kioktató előadás művészete mesterének«, amint *Vavrik Béla* jellemezte őt. **Nem vett részt** a politikai intrikákban, hanem parlamenti szereplésében is előkelő *szakember* volt, aki csak ott jelent meg, ahol alapos tudásra, tárgyilagosságra és a közérdek önzetlen szolgálására volt szükség.

28. A politikai szereplés mellett elévülhetetlen érdemeket szerzett a magyar jogászság leghatalmasabb társadalmi szervezetének: a *Magyar Jogászegyletnek* irányítása körül. *Nagy Ferenc* ott volt már ennek az 54 éves egyesületnek nemcsak a bölcsőjénél, hanem a »Csemegi Károly Asztal«-nál is, ahol megszületett a Jogászegylet alapításának gondolata. És így az Egylet több mint félévszázados működése elválaszthatatlanul forradt össze az Ő közreműködésével. *Vavrik Béla* 1909 szeptember 25.-én átadja Neki az elnöki széket és Ő ezt a díszes pozíciót élete végéig a legnagyobb tisztelettől és szeretettől körülövezve, fáradságot nem ismerő önfeláldozással töltötte be. Figyelme kiterjedt az egyleti működés minden részletére. Egyéni varázsával és nagy szervezőképességével a Magyar Jogászegyletet azzá a vezető fórummá tette, ahol legtökéletesebben nyilvánult meg a magyar jogászság egyetemének állásfoglalása az aktuális jogi problémák tekintetében; ahol az előadások és vitaestélyek a tiszta tudományosság és tárgyiasság jegyében zajlottak le. A Jogászegyleti értekezések és könyvkiadványok kötetei mindennél szebben beszélnek arról a lendületes, a magyar jogtudományt addig nem ismert magaslatokra ragadó munkásságról, amely *Nagy Ferenc* bölcs vezetése mellett a Jogászegyletben meleg otthonra talált. Ő szervezte és vezette az 1911. és 1928. évi Országos Jogászgyűléseket, amelyek hosszú időre szóló útmutatást és hatást gyakoroltak a magyar jog fejlődésére. Elnöki működését plasztikusan jellemzik azok a szép szavak, amelyekkel Róla kiváló utóda, *Szászy Béla* emlékezett meg: »Bölcsességgel, nagy körültekintéssel, ügy-

buzgósággal és ügyszeretettel vezette egyletünket s mi hűséggel követtük őt, akiben nemcsak a hivatott vezért láttuk, hanem a tökéletes férfi eszményképének megtestesülését is, az igazán jó embert, akiben az értelem fönségét a szív jósága kötötte össze lényének szeretetkeltő külső megnyilvánulásával, puritán tiszta jellemének keresetlen nemes egyszerűségével. Ezekkel a kiváló tulajdonságokkal lett a jogászok fényes testületének hivatott vezérévé s méltó képviselőjévé.

29. Nagy Ferenc mondja *Vécsey Tamás* felett tartott emlékbeszédében, hogy »a legnagyobb jutalom, melyben a jótékony sors az embert részesítheti, a megelégedett, boldog családi élet«. Ezt a legnagyobb jutalmat a jótékony sors Neki is megadta. A kolozsvári egyetemre való kinevezetésének napján, 1881 október 26.-án, 29 éves korában vezeti oltárhoz feleségét: Huzella Erzsébetet és megy el vele Kolozsvárra. A fiatal professzor fiatal és boldog férj lesz, akinek legszebb és legboldogabb emlékei fűződnek ahhoz a kilenc évhez, amelyet Erdély fővárosában eltöltött. Itt születik meg öt gyermeke közül négy, mint ahogy itt született meg tudományos alkotásainak túlnyomó része. A boldog családi élet épp oly ideális harmóniába olvad fel nála a tudományos munkálkodással, mint minden ebben a kiegyensúlyozott, egész emberben, aki a családi és intim baráti körben is ugyanaz volt, mint a katedrán és a közéletben: *egyszerű és jó ember*.

30. *Igaz ember!* És nem is volna teljes a róla festett kép, ha nem elemeznénk *emberi tulajdonságait*. Nagy Ferenc legjellemzőbb tulajdonsága az *Ő nemes és ösztönös humanizmusa*. Ebből táplálkozott igazságszeretete, jósága, önzetlensége és adakozó készsége. Ő előtte érthetetlen volt *Spinoza* közömbössége, amely ugyan nem gyűlöli, nem neveti ki, de nem is szereti embertársait, hanem csak — *megérteni* igyekszik őket. De nála — habár sokszor és sokakban csalatkozott —, nem alakult ki *Anatole France* »bienveillant mépris des homme«-ja sem. Ő sokkal tovább ment. Nemcsak megértette és megbocsátotta az emberi gyengeségeket, hanem szerette az emberben az embert,

a humánusmot, az emberi kvalitásokat. De azért messze állott az érzelgős filantropizmustól. A hizelgés, mely őt állandóan körülvette, közömbösen hagyta. Annál hálásabb volt a szókimondóknak, akik hibáira figyelmeztették. Viszont megmondotta maga is mindenkinek az igazat. Mert meg volt győződve arról, hogy barátaival és embertársaival akkor cselekszi a legjobbat, ha megmondja nekik a *kellemetlen igazságokat* is. És ez a férfias igazmondása nem szerzett ellenségeket Neki, mert Nála beigazolódtott az Irás szava, hogy »aki megfeddi az embert, végre is inkább kedvességet talál, mint a síma nyelvű«.

Az Ő humanizmusa a *Pauler Ákos-féle rigorisztikus humanizmus* volt, amely az embereket *jobbakká* akarja tenni, tekintet nélkül arra, hogy ez milyen hatással van — *boldogságukra*. Az ember hivatása nem az, hogy boldog legyen, hanem hogy *jó* legyen, maradék nélkül teljesítse *kötelességét!* Ennek az etikai eszménynek konzekvenciáit Nagy Ferenc magára nézve könyörtelenül levonta. De, mint pedagógus, érvényesíteni igyekezett azokat tanítványaival és mindazokkal szemben is, akik hatása alá kerültek. Mert tudta jól, hogy hazájának kemény, kötelességtudó és cselekvő jellemekre van szüksége.

31. Nagy Ferenc az isteni Gondviselés jóvoltából kora ifjúságában megtalálta *hívását* és pozícióját. Ez a siker azonban őt nem tette elbizakodottá. Ellenkezőleg: megtöltötte lelkét szerénységgel és alázattal. Annak átérzésével, hogy akire sokat bíztak, attól többet követelnek; hogy az embernek e földön csak egy hivatása van: művelni és őrizni azt a kertet, amelyet az Úr reábizott. S így erkölcsi kötelességének tartotta a kultúra, az igazság szolgálatát; odaadó, lankadatlan *munkássággal*. Nem ismerte a pihenést, a nyugalmat. Egész természetesen vette, hogy az igazi, átfogó és mélyreható munkásságot a »vakációban« fejtse ki. Mert érezte *Pascal*-lal, hogy semmi sem annyira elviselhetetlen, mint a teljes nyugalom, teendők, elfoglaltság nélkül. Mert a munkában az egyedüli boldogságot, az élet legjobb egyensúlyozóját és kormányzóját látta; mert

meg volt Benne a zseni legjellemzőbb tulajdonsága: *a szenvedélyes szorgalom.*

32. A legmagasabb emberi ideálnak: az igazság eszméjének szolgálatában kifejtett értékes munkássága töltötte el Nagy Ferenc lelkét azzal a derűvel, azzal az életet igenlő és megbecsülő optimizmussal, azzal a semmiféle nehézséggel és akadállyal meg nem zavarható nyugalommal, azzal a messzelátó horizonttal, amelyek őt ideális *vezérré* avatták.¹⁴ Ő nem ismerte a csüggedést, a szkepszist, mert eléje tárult az igazság eszméjére épített kultúra határtalan munkaprogramja. Mert hitt az emberiség fejlődésében, tökéletesedésében, az Élet végleges diadalában. A legbölcsebb halálfilozófiát választotta: *megbecsülte az életet!* És ezzel hatott leginkább embertársaira; igazolva *Széchenyinek* azt a meglátását (Napló, 1836. augusztus 8.), hogy »akinek *belül* nem kellemes a lét, az *kifelé* se tud hatni«.

* * *

Nagy Ferenc emberi nagysága, tanítómesteri művészete, jövőbelátó prófétai ihlete legmarkánsabban élete alkonyán tárult elénk, amidőn az 1928. évi magyar jogászgyűlés elnöki székéből a trianoni magyar jogász nehéz, de nemes feladatát vázolta: »Kezd már igazán erősödni a hit, hogy lesz még helyreállítás, lesz még reparáció. Várni kell türelemmel és addig dolgozzunk abban az irányban, amely előttünk áll: *a jog és igazság irányában és annak megvalósításáért.*«

Ezek a szavak az ő ajkain életre keltek, tettekké erősödtek. És a hallgatóság ösztönösen érezte, hogy »megnyílt szemű« (Mózes IV: 24, 16.), bibliai erejű, kivételes férfiú előtt ül, aki boldog, mert éhezi és szomjuhozza az igazságot, mert háborúságot szenved az igazságért (Máté

¹⁴ Találón jegyzi meg Róla *Baumgarten Nándor* (i. m. 37. l.): »Kiegyensúlyozott egyénisége az élet viharában, jóban, rosszban egyaránt az iránytű megbízhatóságával és állandóságával mutatta meg a kivézető utat«.

5. r. 6. és 10.). Az igazságért, amelynek szent és tökéletes eszményével az emberek soha oly rútul vissza nem éltek, mint napjainkban, amikor habár nagyon is jól ismerik az igazságot, de csak addig követik, amíg érdekükben áll és nyombar elfordulnak tőle, mihelyt összeütközik azzal.¹⁵ És ezzel valósággal iskolapéldáját teremtik meg a *Tolsztoj* által meglátott »hazugságban való őszinteségnek«.

Erről a »háborúságról« tesz tanuságot, amidőn a Jogászegylet 1915. december 12-iki közgyűlésén aggódva állapítja meg, hogy a világháború alatt maga a jog, a jogeszmé uralma is súlyos veszteséget szenvedett és nagy kérdés, vajjon visszahelyezhető lesz-e egyáltalában arra a magas piederstálra, amelyről ez a háború ledöntötte. De méginkább éhezi és szomjuhozza az igazságot, amidőn az 1924. november 30-án tartott közgyűlésen arról panaszkodik, hogy a jognak és igazságnak az a tisztelete, amely a világot a nagy háború előtt áthatotta volt, még mindig nem tudott helyreállani. És ennek oka, hogy a népek győzők és legyőzöttek táborába tömörültek. Hogy a győztesek még az erőszakos és igazságtalan békeszerződéseket sem tartják meg, mihelyt azok valamelyes parányi előnyt jelentenek a legyőzöttek javára. Hogy a békediktátumok kiváltották azt a középkori mentalitást, amely csak az erősnek ad jogot, a hatalmat föléje helyezi a jognak, és így a nyers erőszak és brutalitás még a legelemibb humanizmust sem engedi érvényesülni. Ez a mentalitás rontotta meg a magyar belső állapotokat is; tenyésztette ki a jogbizonytalanságot, amely ellen küzdeni a magyar jogászság feladata és hivatása. *S a küzdelem célja nem lehet más, mint hogy a törvényhozáásban, a kormányzásban és az igazságszolgáltatásban, tehát az egész állami és társadalmi életben a valódi jog és igazság diadalmaskodjék!*

Imígyen *végrendelkezett Nagy Ferenc*. Ezt a drága örökséget hagyta az efemer jellegű, a »válságjog« síkján átmeneti kérdésekkel küzdő, a társadalmi és gazdasági

¹⁵ „Minden ember szereti az igazságot, de a becsstelen csak magának, a becsületes ellenben minden felebarátinak“. (*Széchényi István*.)

sebeket bekötöző magyar jogászságra. Nehogy a mindennapi életküzdelem, a fekete nyomor beszerzése körül kifejtett kényszermunka — amely kitenyésztette a *jogszabály-inflációt*, a *hangzatos jelszavak mámorához való menekülést* és a súlyosabbnál súlyosabb problémák tömegével megrohmozott *kodifikátorok halálos járadtságát* — elterelje azt valódi és ideális hivatásától. De ez a végrendelet komoly és megszívlelendő memento azokkal szemben is, akik a világháborúval ránkzúdított és *jogszabályokkal meg nem oldható* súlyos problémák láttára, hajlandók mindjárt a jog, a jogeszmé, a jogász munka másodrendűségének a hirdetésére. Akik a jogban, az élet rendjében, nem a kultúra egyetlen szilárd alapját, hanem a honmentőknek hitt gondolatok megvalósulásának — *akadályát* látják.

A jog és igazság eszméje — áttüzesítve az áldozatos hazaszeretettel — jelentik a jogászság számára a tökéletesség gondolatát. Aminek el nem felejtése, folytonos akarása biztosítja egyedül nemcsak a magyar jog, hanem a magyar nemzet továbbfejlődését is. Ez a lényege a magyar jogászság egyeteméhez intézett 1928. évi megrázó és felejtethetlen beszédnek.

A Sors kifürkészhetetlen döntéséből — hattyudala lett ez a beszéd. Beteljesült az Írás csodálatos szava: »Az igazmondó ajak megáll mindörökké«.

* * *

Platon arra a kérdésre, hogy nagy ember volt-e Perikles, azt feleli: »Ha az lett volna, akkor az athéneieknek sokkal rosszabb embereknek kellett volna lenniök akkor, amidőn ő először szolt hozzájuk, mint aminők voltak akkor, amikor utoljára hallgatták«. Ha ezt a mértéket alkalmazzuk Nagy Ferencre, akkor Őt a nagy filozófus mérlegén is igen súlyosnak kell találnunk. Több mint egy félévszázadon át foglalkozott a kereskedelmi jog tudományával és a magyar jogászgenerációk nevelésével. Tudományát megte-remtette, népszerűvé tette és azt élete utolsó pillanatáig fejlesztette. Tanítványai: a magyar jogtanárok, bírák, tiszt-

viselőik, ügyvédek, kereskedők és iparosok sokkal jobbakká, alaposabbakká lettek az Ő áldásos munkásságának hatására, mint voltak azok, akik Őt először hallgatták. Bárhova nézzünk azon a területen, amelyre működését kiterjesztette, — mindenütt ott látjuk az Általa elvetett mag nemes hajtásait; adakozó, pazar lelkének tündöklő fényét.

Nagy Ferenc itt maradt közöttünk és tovább vezet bennünket a Magyar Sors szomorú és göröngyös útjain.

FÜGGELÉK.

Nagy Ferenc irodalmi alkotásai.*

1876.

1. *A kereskedelmi jog egysége a magyar korona területén, különös vonatkozással a német kereskedelmi főtörvényszékre.* (J. K. XI. évf. 327., 337., 347., 356., 378., 395. II.)
2. Nemzetközi váltófog. (J. K. XI. évf. 419. I.)
3. Két kérdés a kereskedők cégbejegyzésére vonatkozólag. (J. K. XI. 464., 473. II.)

1877.

4. *A cégbejegyzés elmulasztásának jogi következményei.* (J. K. XII. 10., 17., 25., 37. II.)
5. Szabad-e a részvénytársaságnak saját részvényeit megszerezni, vagy zálogba venni? (J. K. XII. 125. I.)
6. Lehet-e Magyarországon betéti részvénytársaságot alapítani? (J. K. XII. 197. I.)

1878.

7. *A különbözeti ügyletek perelhetősége.* (J. K. XIII. 173., 180. II.)
8. A váltókibocsátó aláírásának helye. (J. K. XIII. 148. I.)
9. A gyógyszerészek kereskedőknek tekintendők-e a ker. törvény értelmében? (J. K. XIII. 326. I.)
10. *A jogi szakoktatás reformja.* (J. K. XIII. 385., 393., 401., 409. II.)
11. *A kereskedelmi társaságok jogi természete, különös tekintettel a főbb európai törvényhozásokra.* (M. J. IX. 2., 4., 5. és 6. számok.)
12. *Az osztrák-magyar részvénytársaságok elsőbbségi kötvényei.* (M. J. X. 4. sz.)
13. *Az alapító fogalma a Kt. szerint.* (M. Th. VIII. 50. és 51. számok.)
14. *Bírálat W. Oechselhauser: „Die Nachteile des Aktienwesens und die Reform der Aktiengesetzgebung“ c. művéről.* (M. J. X. 1. szám.)

1879.

15. *A magyar kereskedelmi törvény az arra vonatkozó törvénycikkekkel, valamint kuriai döntvényekkel.* Budapest, 1879.
16. *Uzsora rendszabályok.* (M. Th. IX. 23—25. számok.)

* **Rövidítések:** J. K. = Jogtudományi Közlöny; M. J. = Magyar Igazságügy; M. Th. = Magyar Themis; J. E. = Magyar Jogászegylet; J. E. Ért. = Jogászegylet Értekezések; Kt. = 1875:XXXVII. t.-c., Kereskedelmi Törvény.

17. *A szövetkezetek alakítása.* (M. Th. IX. 41. és 42. számok.)
 18. Adalékok jog- és államtudományi szakoktatásunk történetéhez és statisztikájához. (M. J. XI. 3. szám.)

1880.

19. *Optio és plebiscitum.* (M. Th. X. 3. sz.)
 20. *A váltójog nemzetközi egységesítése.* (M. Th. X. 24., 25., 28., 29., 30. és 31. számok.)
 21. *A kártérítés tanához.* (M. Th. X. 26. sz.)
 22. *Kereskedelmi utalvány és kötelezőjegy.* (M. Th. X. 33. sz.)
 23. *Bírálat Löwenfeld: „Das Recht der Actiengesellschaft“ c. könyvéről.* (M. J. XIII. 1. sz.)

1881.

24. *A törvénykezési rendtartás novellája. A végrehajtási eljárás.* Budapest.
 25. *Van-e joga a biztosítónak a később lejárt részletek fizetését követelni?* (M. J. XV. 3. sz.)
 26. *Az értékpapírok részfizetés melletti eladásának szabályozása.* (M. J. XV. 5. sz.)
 27. *Az új skandináviai váltótörvény.* (J. K. XVI. 58. 1.)
 28. *Az angol részvényjog legújabb fejlődése.* (J. K. XVI. 154. 1.)
 29. *A nem kellő teljesítés kifogása a váltójogban.* (J. K. XVI. 139. 1.)
 30. *Váltókezesesség és avallum.* (J. K. XVI. 66., 74., 97. és 99. II.)

1882.

31. *Egy kis figyelmeztetés a cégjegyzéseket végző kir. törvényszékeknek.* (J. K. XVII. 152. 1.)
 32. *Bírálat A. Renaud: „Das Recht der Commanditgesellschaften“ c. művéről.* (M. J. XVII. 4. sz.)
 33. *Bírálat Neumann A.: „A Kt. magyarázata“ c. könyvéről.* (J. K. XVII. 5., 12., 22. sz.)

1883.

34. *A szövetkezetek tagjainak egymás elleni visszkeresete.* (J. K. XVIII. 92. 1.)
 35. *Kereskedőnek tekintendő-e a zálogüzlettulajdonos?* (M. J. XIX. 5. sz.)

1884.

36. *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve I—II.* Budapest. Első kiadás.
 37. *A váltóképesség korlátozása.* (M. J. XXII. 4., 5., 6. sz.)
 38. *Bírálat Silberschmit: „Die Commenda in ihrer frühesten Entwicklung bis zum XII. Jahrhundert“ c. könyvéről.* (M. J. XXI. 4. sz.)

1885.

39. *A kereskedelmi ügyek tanához.* (M. J. XXIII. 2. és 3. sz.)
 40. *A közraktár és a raktári vállalat.* (M. J. XXIV. 1. sz.)
 41. *Az antwerpeni nemzetközi kereskedelmi jogi kongresszus.* (J. K. XX. 337. 1.)

42. Indítvány a jogi szakoktatás reformja tárgyában. (J. K. XX. 273. 1.)
 43. Hozzászólás a Jogászggyűlés XV. szakosztálya I. ülésén. „A takarékpénztári betevők jogainak megóvása“ c. vitájához.
 44. *Előadvány a jogi szakoktatás reformjáról*: (IX. Jogászggyűlés IV. szakosztály I. ülés.)
 45. Hozzászólás „A takarékpénztári betevők jogainak megóvása“ c. vitához. (IX. Jogászggyűlés II. teljes ülés.)
 46. *Kívánatos-e az 1876. XXVII. tc.-ben a szenvedő váltóképességre vonatkozólag foglalt intézkedések módosítása és ha igen, mely irányban?* (Vélemény és indítvány a IX. Jogászggyűlés állandó bizottsága által kitűzött kérdés felett. Évkönyv I. 177. köv. II.)
 47. Telefonjog. (J. K. XX. 169. 1.)

1886.

48. *A polgári törvénykezés reformja.* (M. J. XXV. 3., 4., 5., 6. sz.)
 49. A váltójog nemzetközi egyenlősítése. (M. J. XXV. 1. sz.)
 50. A polgári törvénykezés reformja. (M. J. XXVI. 1. sz.)

1887.

51. A jog- és államtudományi szigorlati szabályzat módosítása. (J. K. XXII. 303. 1.)

1888.

52. A jogi tanulmányok és az egyéves önkéntesek. (J. K. XXIII. 405. 1.)

1889.

53. *A polgári törvénykezés rendje Magyarországon.* (I. kötet, 430. 1. Budapest.)
 54. Előadói előterjesztés és hozzászólás „A jogi szakoktatás reformjához“. (X. Jogászggyűlés, IV. szakosztály I. ülés.)
 55. Hozzászólás u. a.-hoz. (X. Jogászggyűlés IV. sz. o. II. ülés.)
 56. Hozzászólás „Az egyes bíróságok hatásköre“ c. vitához. (Jogászggyűlés IV. sz. o. II. ülés.)
 57. Birálat *Plósz Sándor*: „A magyar váltójog kézikönyve“ c. könyvről. (J. K. XXIV. 287., 308. II.)

1890.

58. *A polgári törvénykezés reformja.* (M. J. XXXIII. 2., 3., 4. sz.)
 59. *A tengeri magánjogról.* (Akadémiai székfoglaló.)

1891.

60. Birálat *Beck Hugó*: „Tanulmányok a biztosítási jog köréből“ c. könyvről. (M. J. XXXV. 5. sz.)

1892.

61. *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve.* Budapest, 2. kiadás.

1893.

62. Tengeri jogunk reformja. (J. K. XXVIII. 397. 1.)

1894.

63. *Törvényjavaslat a tengeri magánjogról.* Budapest.
 64. A szövetkezetek reformja. (J. K. XXIX. 402. 1.)
 65. Hozzászólás Róth: „Biztosítási törvényünk revíziója“ c. előadásához. (J. E.)

1895.

66. *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve.* I. II. Budapest, 3. kiadás.
 67. *Törvényjavaslat a szövetkezetekről.* Budapest.
 68. Hozzászólás „A magánbiztosítási vállalatokról sz. törvényjavaslat“ c. vitához. (J. E.)

1897.

69. Hozzászólás „A részletügyletek törvényhozási szabályozásáról“ c. vitához. (J. E. Ért.)
 70. *A magyar váltójog kézikönyve.* Budapest. 1. kiadás.
 71. Felügyelőbizottság és igazgatóság. (J. K. XXXII. 313. 1.)
 72. Aufsichtsrat und Direktion. (Pester Lloyd 226. sz.)

1898.

73. *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve.* I. II. 4. kiad. Budapest.
 74. *A magyar váltójog kézikönyve.* Budapest, 2. kiadás.
 75. *A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló törvény magyarázata.* Budapest.

1900.

76. *A Kt. revíziója.* (J. E. Ért.)
 77. Hozzászólás „A keresk. törvény revíziója“ c. vitához. (J. E. Ért.)

1901.

78. *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve.* I. II. 5. kiadás. Budapest.
 79. *A magyar váltójog kézikönyve.* Budapest, 3. kiadás.
 80. *A magy. Kt., kapcsolatban az arra vonatkozó tc.-kel, valamint kúriai döntvényekkel.* Budapest, 2. kiadás.

1904.

81. *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve.* I. II. Budapest, 6. kiadás.
 82. *A magyar váltójog kézikönyve.* Budapest, 4. kiadás.
 83. *Törvényjavaslat a szövetkezetekről.*
 84. *Draft of a bill relating to co-operative societies.* Budapest, 1904.

1906.

85. *A szövetkezetek alapelve.* (Akadémiai rendes tagsági székfoglaló és Jogállam, 1906. 162. 1.)

86. *Visszapillantás Kt-ünk 30 esztendejére.* (J. K. XXXI. 379. 1.)

87. *A magyar váltójog kézikönyve.* Budapest, 5. kiadás.

1907.

88. *Visszapillantás ker. és váltótörvényünk 30 esztendejére.* (J. E. Ért.)

1908.

89. *Of Hungarian Law.* (Jogállam.)

90. *A magyar jogról.* (Jogállam VII. 8. sz.)

91. *Emlébeszéd Hegedűs Sándor felett.* (Akadémiai Emlébeszédék. XIII. k. 12. sz.)

1909.

92. *Törvényjavaslat a tengeri magánjogról.* (Igazságügyi Javaslatok Tára.)

93. *A magyar ker. jog kézikönyve,* I. II. Bp. 7. kiadás.

94. Hozzászólás „Szabadalmi jogunk reformja“ c. vitához. (J. E. Ért.)

1910.

95. *A magyar váltójog kézikönyve.* 6. kiadás.

96. *Székfoglaló beszéd a Jogászegylet elnökségének átvételekor.* (J. E. Ért.)

97. *Megnyitóbeszéd a sajtótörvény reformjáról* szóló vitához. (J. E. Ért.)

98. *Zárszó az ipartörvény-tervezet jogi főkérdéseinek tárgyalásához.* (J. E. Ért.)

99. *Megnyitó és zárszó Gallia B.: Keresk. bíraskodás és polg. perrendtartás* c. előadásához. (J. E. Ért.)

1911.

100. *A magyar jogászegylet működése.* (J. K. XXXVI. 430. 1.)

101. Hozzászólás a „Bírói szervezeti reformkérdések“ c. vitához. (J. E. Ért.)

102. *Megnyitóbeszéd és zárszó a Jogászgűlésen.*

1912.

103. Hozzászólás *Fodor Ármin:* „A felülvizgálatról a polg. perrendtartásban“ c. előadáshoz. (J. E. Ért.)

104. *Zárszó „A választói jog reformja“* c. vitához. (J. E. Ért.)

105. *Jelentés a hágai nemzetközi egységes váltójogi Egyezményről.* Társ-szerzők: *Fodor Ármin* és *Sichermann Bernát.*

1913.

106. *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve.* I. II. Budapest, 8. kiadás.

107. *A hágai államértekezlet által elfogadott nemzetközi váltótörvény.* (J. E. Ért.)

108. *Jogászegyleti megnyitóbeszéd.* (J. K. XXXXVIII. 40 o.)

109. *Polgári törvénykönyv és keresk. jog.* (Kereskedelmi Jog 19—20. sz.)

110. *Megnyitó és záróbeszéd Tőry G. és Thirring L.: „A polg. törvénykönyv tervezete“* c. előadásához. (J. E. Ért.)

1914.

111. A nemzetközi váltójogi egyezmény magyarázata. Budapest.
 112. A polgári törvénykönyv javaslata. (Ügyvédek Lapja 12. sz.)
 113. A keresk. társaságok jogi személyisége. (J. K. IL. 41. 1.)
 114. Megnyitóbeszéd a Magy. J. E. XXX. évi közgyűlésén. (J. K. IL. 493. 1.)
 115. Hozzászólás a „Közigazgatás reformja“ c. vitához. (J. E. Ért.)
 116. Képviselőházi beszéd a hágai egységes nemzetközi váltójogi egyezmény és szabályzat, valamint az új magyar váltótörvény tárgyalása alkalmával. (1914. II. 10-i ülés : Budapesti Közlöny 1914. 33. sz. melléklet.)

1915.

117. Két közgyűlési beszéd a Magyar Jogászegyletben. (J. E. Ért.)
 118. Záróbeszéd *Schuster Rudolf* „Turpis causa“ c. előadásához. (J. E. Ért.)
 119. A háboru és a nemzetközi váltójog. (J. K. L. 527. 1.)

1916.

120. Elnöki beszéd a Magyar Jogászegylet közgyűlésén. (J. E. Ért.)
 121. *Über die Rechtsverhältnisse Ungarns und den engeren Zusammenhang mitteleuropäischer Rechtsbeziehungen.* Budapest.
 122. A háboru és a nemzetközi jog. (Jogi Dolgozatok a J. K. 50 éves emlékére.)

1917.

123. Záróbeszéd *Wittmann Ernő* „A szállítási szerződésekre vonatkozó jogszabályok“ c. előadásához. (J. E. Ért.)

1922.

124. A biztosítási jog reformja. (Biztosítási és Közgazdasági Lapok. XXVIII. 3. sz.)
 125. *Vécsey Tamás emlékezete.* (Akadémiai Emlékbeszéddek.)

1924.

126. Elnöki megnyitóbeszéd. (J. E. Ért.)

1926.

127. Visszapillantás a Kereskedelmi Törvény 50 évére. (J. E. Ért.)

1928.

128. Elnöki megnyitóbeszéd az 1928. évi Magyar Jogászyűlésén.

